

MANTIKSAL VE BİLGİ KURAMSAL AÇIDAN KÜLTÜR KAVRAMI

Fikret Osman^{1*}

¹ Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bingöl, Türkiye

*fikretosman@mynet.com

Özet: Kültür kavramı pek çok anlam durumuna göndermede bulunur. Bunların en yaygınları kurumsal olgularla ilgilidir. Kurumsal olgular, farklı yaşam biçimlerini dile getirir. Her farklı yaşam biçiminin kendine özgü bir yapısı vardır. Bu yapı toplumsal kullanımdan ve gelenekten gelen özel kurallara dayanır. Özel kurallar yaşamın bilgi kuramsal ve mantıksal yönünü farklılaştırır ve özgünleştirir. Buna göre belirli bir yaşam biçiminde bilginin sınırları, o yaşam biçiminin kapsamının belirlenmesiyle ortaya çıkar; bilginin imkânı, bu yaşam biçimine katılıp katılmamayı ifade eder; bilginin kaynağı, söz konusu yaşam biçiminin dayandığı gelenektir; bilginin ölçütü ise, tutarlılıktır. Yine her özgün yaşam biçiminin kendine özgü, özel bir mantıksal yapısı vardır. Bu mantıksal yapı genel mantığın tüm kurallarını dikkate alan paralel bir mantık olarak ele alındığında, kendisine dayanan sözce ve çıkarımların tutarlı ve geçerli oldukları görülür.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Mantık, Bilgi Kuramı, Tutarlılık, Geçerlilik.

The Concept of Culture From A Logical and Epistemological Point of View

Abstract: The concept culture refers to a lot of state of affairs. The widespread of them concerning institutional facts. Institutional facts express a different life style. Every different life style has a distinctive structure. This structure leans on special rules which come from a definite usage. The special rules specialize and make different theological and epistemological direction of live. Thus the limits of knowledge in a definite life style determines by its content; the possibility of knowledge expresses participating or non-participating in this live; the source of knowledge is a definite tradition which the live style in question leans on; the criterion of knowledge is coherence. Every different live style also has a special logical structure. When this logical structure is came up all of rules of general logic as a parallellogic, we can see that the utterances and inferences which lean on this logic are consistent and valid.

Keywords: Culture, Logic, Epistemology, Consistency, Validity

1. GİRİŞ

Kültür sözcüğü ile ilgili 200'e yakın tanımlama yapıldığından söz edilir [1]. Kültür üzerine konuşurken bu tanımlamalardan hangisini dikkate almalıyız? Bu konuda bağlamlar mı belirleyici olur? Eğer bağlamlar belirleyiciyse genel bir kültür kavramından söz edebilir miyiz? Edemez miyiz? Yani kültürle ilgili tüm anlatılanlar tek kaplama dâhil edilebilir mi? Edilemez mi? Bu soruları yanıtlayabilmek için kültür sözcüğünün genel içeriğini belirleyip belirleyemediğimize bakmamız gerekir. Bunun için de bu sözcüğün ortaya çıkışına ve tarihte kazandığı anlamlara kısaca göz atmamız yerinde olacaktır.

Kültür, Latince "cultura" dan gelir. Cultura, "işleme, ekip biçme, çiftçilik, tarım; (zihin, ruh) terbiye, yetiştirme; (şahıs) hürmet gösterme" [2] demektir. Bu sözcük Romalılar döneminde, doğal olana karşı, insan eliyle yapılanı ifade ediyordu: Doğada kendiliğinden yetişen değil de insanların ekip yetiştirdikleri bitkilere, ekinlere göndermede bulunuyordu. Yine bu sözcük Romalılar döneminde insanın yetiştirilmesi, terbiye edilmesi anlamında kullanıldı [3]. Kültür kavramı, bu anlamlara bağlı olarak ilk defa 1871 yılında E. B. Tylor tarafından, farklılıkların göz ardı edilerek, evrensel ve çizgisel bir ilerlemeye yönelik inanca karşı bir tepkiyi ifade eden teknik bir terim olarak kullanıldı [4]. Daha sonra bu kullanım yaygınlık kazandı ve "insan toplumunun, sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı" [5] şeklindeki tanıma indirildi. Burada şunu görüyoruz: Kültür sözcüğü, -J. R. Searle'ün kaba olgular ve kurumsal olgular [6] ayırımından hareket edersek-yukarıdaki tanım doğrultusunda, değişik kurumlara göndermede bulunur. Yani kültür kavramının kapsamına sanat, din, ekonomivb. kurumlar girer. Buna göre bu kavramın işlemi, belirli kurumsal olgulara dayanan özgün yaşam biçimleri oluşturur. Şimdi bu kavramın işlemi dikkate alarak onu, bilgi kuramsal ve mantıksal açıdan değerlendirmeye çalışalım.

2. BİLGİ KURAMSAL AÇIDAN KÜLTÜR KAVRAMI

Bilgi kuramsal açıdan kültür kavramına yaklaşmak onu, bilgi kuramının temel problemleri açısından değerlendirmektir. Bilgi kuramında üzerinde durulan temel problemler bilginin imkânı, bilginin kaynağı, bilginin ölçütü ve bilginin sınırlarıdır. Aşağıdaki satırlarda kültür kavramını bu problemler açısından ele alacağız.

2.1. Bilginin İmkânı Açısından Kültür Kavramı

Bilginin imkânı ile ilgili felsefe tarihinde iki yaklaşım söz konusudur: Kuşkuculuk ve dogmacılık. Kuşkuculuğa göre insan, kendisinden bağımsız olan gerçekliği bilemez. Çünkü onun yetileri gerçekliği bilmesi için yeterli değildir. Bu nedenle her birey belirli bir obje ile ilgili farklı şeyler söyler. Dolayısıyla da belirli bir obje ile ilgili herkesin kabul ettiği objektif bir anlatım yoktur [7]. Dogmacılığa göre ise, insan kendisinden bağımsız olan gerçekliği bilebilir. Hatta bireyin bilginin imkânını sorgulamasına bile gerek yoktur [8]. Çünkü asıl tartışılması gereken bilginin imkânı değil, bilgi ile ilgili diğer sorunlardır.

Kültür kavramına bilginin imkânı açısından baktığımızda şunları söyleyebiliriz: Kültür kavramının işlemini belirli yaşam biçimleri oluşturduğundan bu yaşam biçimlerinin varlığını -onlara katılmasak bile- kabul etmek, onlarla ilgili dogmatik davranmaktır. Ancak onları reddetmek veya sadece bir kısmını kabul etmek kuşkucu davranmaktır. Bu ontolojik aşamadan sonra epistemolojik açıdan da bu yaşam biçimlerine dayanarak ortaya konan bilgileri kabul etmek ya da reddetmek söz konusu olabilir. Eğer belirli bir yaşam biçimine diğer epistemolojik problemler açısından bakmak istiyorsak öncelikle bu yaşam biçimindeki epistemolojik yapı ile ilgili dogmatik davranmamız gerekir.

2.2. Bilginin Kaynağı Açısından Kültür Kavramı

Bilginin kaynağı ile ilgili felsefe tarihinde başlıca dört yaklaşım sergilenmiştir: Akılcılık, deneycilik, eleştiricilik ve sezgicilik. Akılcılığa göre bilginin kaynağı akıldır. Aklî bir bilgi a priori ve analitiktir [9]. Deneyciliğe göre bilginin kaynağı deneydir. Tüm bilgiler deneyden gelir. Dolayısıyla da bilgiler a posteriori ve sentetiktir [10]. Eleştiriciliğe göre, bilginin kaynağı hem akıl hem de deneydir. Deneyden gelen algılar aklın a priori kategorilerinde işlenerek bilgiye dönüştürülür [11]. Sezgiciliğe göre ise, bilginin kaynağı sezgidir. Sezgi bilginin parça parça değil de doğrudan doğruya ve bir bütün olarak elde edilmesidir [12].

Kültür kavramının işlemini dikkate aldığımızda, bilginin kaynağı ile ilgili şu tespitte bulunabiliriz: Belirli bir yaşam biçimi ile ilgili belirli bir bilginin kaynağı ne akıl, ne deney, ne de sezgidir; ancak söz konusu yaşam biçiminin dayandığı gelenektir.

2.3. Bilginin Ölçütü Açısından Kültür Kavramı

Bilginin ölçütü ile ilgili düşünce tarihinde en çok tutarlılık ve uygunluk kavramları üzerinde durulur. Tutarlılık, belirli bir bilgiyi ifade eden bir anlatımın belirli bir sistem içindeki diğer bilgilerle tutarlı olmasıdır [13]. Uygunluk ise, bir bilgiyi ifade eden bir anlatımın olgusal alandaki bir durum ya da olgu ile örtüşmesi, ona uygun gelmesidir [14]. Yaşam biçimleri, sadece olgusal olana değil, kurumsal olana da göndermede buldukları için onlarla ilgili ölçüt uygunluk değil, tutarlılıktır. Buna göre eğer bir bilgi belirli bir yaşam biçimindeki temel anlatımlarla çelişmiyorsa ve onlarla tutarlılık arz ediyorsa, söz konusu yaşam biçiminde tutarlıdır. Ancak çelişiyorsa bu yaşam biçimi açısından tutarlı değildir.

2.4. Bilginin Sınırları Açısından Kültür Kavramı

Bilginin sınırları ile ilgili düşünce tarihinde ileri sürülen temel yaklaşımlar idealizm ve realizmdir. İdealizm bilginin sınırlarının düşünce tarafından çizildiğini savunan bir yaklaşımdır. İdealizm, içkin idealizm ve aşkın idealizm olarak ikiye ayrılır. İçkin idealizme göre, özne sadece kendi zihnindeki içerikleri bilir. Bunun ötesindeki bilgilere ulaşamaz. Aşkın idealizme göre ise, özne duyuları aracılığıyla dış dünyada algıladıklarını aklın a priori kategorilerinden geçirecek bilgiye dönüştürür. Ancak o, sadece *fenomenin* bilgisine ulaşır. Kendinde şey -ding an sich- olan *numenin* bilgisini elde edemez [15]. Realizme göre, özne kendisinden bağımsız olan dış dünyayı bilebilir. Onun bilgisi sınırsızdır. Çünkü gerçeklik alanı genişledikçe insanın bilgisi de genişler [16]. Bilginin sınırlarına yönelik bu bilgiler doğrultusunda kültür kavramı ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Belirli bir yaşam biçimine yönelik bilginin sınırları, söz konusu yaşam biçiminin sınırlarının belirlenmesini ifade eder; sınırlar genişledikçe bilginin sınırları genişler; sınırlar daraldıkça da bilginin sınırları daralır.

3. MANTIKSAL AÇIDAN KÜLTÜR KAVRAMI

Mantık, düşüncelerimizi doğru bir şekilde, hataya düşmeden ifade etme sanatıdır. Bu sanatta esas olan önermeler ve çıkarımlardır. Modern mantıkta önermeler ve çıkarımlar sembolleştirilip denetlenebilir. Bu denetlemeler geçerlilik, tutarlılık ya da eşdeğerlilik şeklinde olabilir [17]. Örneğin "Ahmet çalışkan ve zekidir" önermesi, " $p \wedge q$ " şeklinde sembolleştirilebilir. Bu önerme modern mantıkta kullanılan doğruluk tablosu ya da çözümleyici çizelge

gibi yöntemlerle denetlendiğinde tutarlıdır. Bunun gibi, “Zeynep çalışmazsa dersinden geçemez” ile “Zeynep çalışır ve dersinden geçer” önermeleri “ $\sim p \rightarrow \sim q$ ” ile “ $p \wedge q$ ” şeklinde sembolleştirilebilir. Bu önermeler de doğruluk tablosu yöntemi, ya da çözümleyici çizelge yöntemiyle denetlendiklerinde birbiriyle tutarlıdır. Ayrıca “Mehmet yetenekli ya da çalışkandır. Mehmet yetenekli değildir. O halde, Mehmet çalışkandır.” çıkarımı “ $p \vee q, \sim p \therefore q$ ” şeklinde sembolleştirilebilir. Bu çıkarım doğruluk tablosu, ya da çözümleyici çizelge yöntemiyle denetlendiğinde geçerlidir.

Değişik yaşam biçimlerindeki anlatımları da modern mantığın yöntemleri açısından ele almayı deneyelim ve modern mantıktaki tüm kuralları bu ifadelerle de uygulayalım. Örneğin, büyüklere hürmet etmeyi dile getiren ve belirli bir geleneğe dayanan şu anlatımı bu açıdan değerlendirelim: “Atalarım nasıl saydı ise ben de yaşlıları öyle sayarım.” Bu anlatımı “ $p \rightarrow q$ ” şeklinde sembolleştirilebiliriz. Bu sembolik ifade, yukarıdaki ifadeler gibi doğruluk tablosu, ya da çözümleyici çizelge yöntemiyle denetlendiğinde tutarlıdır. Yine toplumumuzda oldukça yaygın olan “ayak ayak üstüne atmak” deyimini ele alalım. Bu deyim, örneğin, “büyüklerin karşısında ayak ayak üstüne atan onlara, saygısızlık etmiş olur” anlatımından hareketle, şu çıkarıma dönüştürelim. “Büyüklerin karşısında ayak ayak üstüne atan onlara, saygısızlık etmiş olur. Cezmi, büyüklerinin karşısında ayak ayak üstüne attı. Dolayısıyla da Cezmi, büyüklerine saygısızlık etmiş oldu.” Bu çıkarımı, niceleme mantığı açısından “ $\forall x(Ax \rightarrow \sim Sx), Ac \therefore \sim Sc$ ” olarak sembolleştirilebiliriz. Bu biçimdeki bir çıkarım, modern mantıkta kullanılan yöntemlerle denetlendiğinde geçerlidir [18].

4. SONUÇ

Yukarıdaki satırlarda görüldüğü gibi, kültür kavramını en yaygın şekliyle ele aldığımızda, onun kaplamına sanat, ahlâk, din, ekonomi vb. kurumlar girer. Bu kaplamanın içlemine, farklı yaşam biçimleri oluşturur. Her farklı yaşam biçiminin kendine özgü farklı bir epistemolojik yapısı vardır. Buna göre bilginin imkânı, söz konusu epistemolojik yapının kabul edilmesidir; kaynağı gelecektir; ölçütü tutarlılıktır; sınırları da bu yapının kapsamının belirlenmesidir.

Bilgi kuramsal bir yapıya sahip olan ifadeler mantıksal açıdan da değerlendirilebilir. Böyle bir değerlendirme doğrultusunda değişik yaşam biçimlerindeki söylemleri, genel mantığın tüm özelliklerini dikkate alan paralel bir mantık olarak ele aldığımızda, onlardaki sözcelerin tutarlı, çıkarımların da geçerli oldukları görülür.

5. KAYNAKLAR

- [1] Kuçuradi, İ., 2009. Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları, (4. bs.), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, s. 53.
- [2] Kabağaç, S., Alova, E., 1995. Latince/Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s. 143.
- [3] Özlem, D., 2008. Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, (5. bs.), Doğu Batı, Ankara, s. 153.
- [4] O'Hear, A., 1998. Culture. pp. 746-750, In: Routledge Encyclopedia of Philosophy, (Ed.: Craig E.), Vol. 2, Routledge, London and New York, p. 64.
- [5] Cevizci, A., 2010. Eğitim Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, s. 320.
- [6] Searle, J. R., 1969. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 50-51.
- [7] Goldman, I., 1986. Epistemology and Cognition, Harvard University Press, Massachusetts, pp. 28-41; Potter, V. G., 1994. On Understanding Understanding: A Philosophy of Knowledge, (2 ndimp.), Fordham University Press, New York, pp. 15-31.
- [8] Çüçen, A. K., 2012. Bilgi Felsefesi, (4. bs.), Sentez Yayıncılık, İstanbul, s. 56.
- [9] Tunali, İ., 2010. Felsefeye Giriş, (3. bs.), Altın Kitaplar, İstanbul, ss. 46-55.
- [10] Cevizci, A., 2010. Bilgi Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, ss. 72-74.
- [11] Gündoğan, A. O., 2010. Felsefeye Giriş, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, ss. 98-102.
- [12] Audi, R., 2002. The Sources of Knowledge. pp. 71-94, In: The Oxford Handbook of Epistemology, (Ed.: Moser P. K.), Oxford University Press, Oxford, p. 72.
- [13] Daner, F. W., 2004. In Defence of the Coherence Theory of Truth. pp. 93-112, In: Theories of Truth, (Ed.: Schmitt F. F.), Blackwell Publishing, Oxford, p. 96.
- [14] Çüçen, A. K., 2005. Felsefeye Giriş, (4. bs.) Asa Kitabevi, Bursa, ss. 107-108.
- [15] Ajdukiewicz, K., 2010. Felsefeye Giriş, (Çev.: Cevizci A.), (4. bs.), Say Yayınları, İstanbul, ss. 59-69.
- [16] Timuçin, A., 2004. Felsefe Sözlüğü, (5. bs.), Bulut Yayınları, İstanbul, ss. 228-229.
- [17] Çüçen, A. K., 2011. Mantık, (6. bs.), Asa Kitabevi, Bursa, ss. 105-150.
- [18] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Osman, F., 2011. Tanrı Üzerine Konuşmanın Anlamı: Din Dilinin Mantıksallığı Problemi, Asa Kitabevi, Bursa ss. 27-104; Osman, F., 2011. Modern Mantık Açısından Teolojik Çıkarımlar, Asa Kitabevi, Bursa, ss. 13-62.